

Anmeldelse Sosialt utsyn 2000

Overfløddighetshorn av kunnskap

Gunn Elisabeth Birkelund
og John Eriksen

- Påvirker innvandringen alderssammensetningen av befolkningen i Norge?
- Hva er sammenhengen mellom flyttemønsteret og økonomiske konjunkturer?
- Hvordan har utviklingen vært i nordmenns helse siden 1980-tallet?
- Hvilke endringer har funnet sted i den offentlige omsorg for eldre, funksjonshemmede og barn?
- I hvilken grad er Norge blitt et utdanningssamfunn i løpet av 1980- og 1990-tallet?
- Hvilke grupper i arbeidslivet er mest utsatt for fysiske miljøbelastninger på jobben?
- Er det økende ulikhet mellom husholdningene i inntekt og formue?
- Har pensjonene holdt tritt med lønningene?
- Hvordan har boligmarkedet utviklet seg siden dereguleringen på begynnelsen av 1980-tallet?
- Er det mer ensomhet blant befolkningen i dag enn før?
- Har økt TV-tilbud ført til at vi ser mer på TV?
- Er det en myte at nordmenn går på ski?
- Er det riktig at vi er utsatt for en voldsbølge?

Disse – og mange andre spørsmål – kan du få svar på ved å bla opp i Sosialt utsyn 2000. Den nye utgaven av Sosialt utsyn kommer bare to år etter forrige (1998). Dette er ny publiseringspraksis: En noe forkortet versjon i forhold til de tidligere utgavene av Sosialt utsyn, men altså hyppigere og dermed mer oppdatert.

Sosialt utsyn 2000 består av elleve enkeltkapitler samt et vedlegg med sosiale indikatorer for perioden 1980-1999. Her er kapitler om befolkning og familie, helse og omsorg, utdanning og arbeid, inntekt og forbruk, sosial trygghet, boforhold, sosial og politisk deltaking, fritid og kultur og kriminalitet. Dessuten inneholder rapporten en innledning som sammenfatter de ti viktigste trender i utviklingen i levekår i Norge i perioden 1980-1999.

Langsiktige trender

De langsiktige trendene knyttes blant annet til kvinners inntog i utdanningssystemet og på arbeidsmarkedet, og de konsekvenser dette har hatt for familie og arbeidsliv. Familien består, selv om nye samlivsformer er mer utbredt enn tidligere: "Mange av de nye alternativene likner så mye på den tradisjonelle familieformen at man ikke kan snakke om 'familiens død'." (Side 12.)

Innvandring fra ikke-vestlige land er en annen – og ny – trend, med en økning fra knapt 30 000 ikke-vestlige innvandrere bosatt i Norge i 1980 til 167 000 ved inngangen til 2000. Mange i denne gruppen har svært dårlige levekår – et faktum som representerer et politisk problem: Inntektene og utdanningsnivået i denne gruppen er gjennomsnittlig lavere enn blant nordmenn

flest; flere er arbeidsledige og flere mottar sosialhjelp; det er registrert høyere kriminalitet i denne gruppen, og mange føler seg sosialt utestengt og isolert fra det norske samfunn.

Dette kan gi ammunisjon for forskjellige politiske ståsteder. Man kunne nok ønsket seg mer nyansert statistikk. I kapitlet om kriminalitet, et svært interessant kapittel, pekes det på at mannlige innvandrere er overrepresentert blant dem som er siktet for lovbrudd. For å motvirke sjablonmessige tolkninger burde det vært mulig å unngå å betrakte innvandrere som en enhetlig gruppe.

En tredje trend som har vesentlig betydning for levekårene, er de økonomiske konjunkturerne, som har vært preget av større fluktasjoner de siste 20 årene enn det vi har vært vant med i etterkrigstiden. Dette har hatt betydning for boligmarkedet, utdanningssystemet, arbeidsmarkedet og velferdsstatens trygde- og sosialordninger. Flere kapitler i Sosialt utsyn 2000 drøfter slike sammenhenger.

Flere fattige

Et sentralt kapittel handler om inntekt og forbruk. Kapitlet gir oversikt over utviklingen i inntekt og formue. På 1990-tallet er den økonomiske ulikheten økende i Norge –

noe som først og fremst skyldes at de rikeste er blitt rikere. Men det viser seg også at det siden midten av 1980-tallet har vært en økning i andel personer som er fattige, det vil si under lavinntekstsgrensen (fra 6,4 til 7,4 prosent i henhold til Statistisk sentralbyrås (SSBs) skala for fattigdom). Kapitlet gir leseren viktig kunnskap som gjør at vi savner enda mer informasjon, for eksempel en analyse av inntektsulikhet knyttet til kjønn, utdanning, etnisitet, og så videre. Heller ikke indikatorene bak i boken gir mer informasjon om sosioøkonomisk fordeling.

Rent materielt sett har vi fått det bedre de siste 20 årene, men stadig flere nordmenn rapporterer om et oppjaget tempo – særlig på jobben. Likevel er det lite som tyder på at vi girer ned, et av flere paradoks som påpekes i Sosialt utsyn 2000. Også helsemessig er bildet preget av paradokser – vi blir både friskere og sykere. Særlig ser vi dette blant pensjonistene, som er sprekere nå enn før, men også sykere, blant annet fordi de lever lenger.

For øvrig pekes det på at den politiske deltakelse viser et flertydig bilde. Færre er medlemmer av politiske partier og oppslutningen om valg er synkende. Dette er en klar trend over tid (med unntak for folkeavstemningen om EU i 1994). Folk synes å være mer engasjert av enkeltsaker enn av partipolitikk, og flere deltar i politiske diskusjoner og prøver å påvirke beslutninger. "Den politiske interessen er (derfor) ikke for nedadgående" (side 161).

Er vi mer ensomme? Stadig flere nordmenn bor alene; hele 41 prosent av alle husholdninger i 1997 besto av kun én person. Likevel er det lite som tyder på at ensomheten

er tiltakende. Vi er flinke til å holde kontakten med hverandre, og stadig flere rapporterer om nære og gode vennskap, kanskje til erstatning for (manglende) nær familie. Men det er fortsatt slik at "samlivsforholdet reduserer risikoen for ensomhet betydelig mer enn andre former for (sosial) deltaking" (side 158).

Overflødigthorn av kunnskap

Slik kunne vi fortsatt. Sosialt utsyn 2000 inneholder et vell av informasjon. Den er et overflødigthorn, hvor SSB øser ut kunnskap, i all hovedsak fra egne kilder. En rekke forfattere har bidratt til boken og samlet gir kapitlene et godt bilde av SSBs mangeårige kompetanse innenfor levekårsforskning. Analysene og beskrivelsene er grundige og kortfattede, særlig i stilen. Framstillingen er pedagogisk og lettfattelig, med hyppig bruk av oversiktlig tabeller eller figurer. I egne vinduer gis mer utfyllende forklaringer av viktige begrep. Underoverskriftene gir oversikt og mening og letter lesningen.

Kildene for Sosialt utsyn er i all hovedsak SSBs egne data og publikasjoner samt NOU-er. Det er rimelig nok. Men for de fleste kapitlene hadde det beriket framstillingen om annen empiri, og analyse og konklusjoner hadde blitt innarbeidet i teksten.

De fleste kapitler gir en oversikt over utviklingen i levekår fra 1980-tallet til i dag. Sosialt utsyn er derfor svært godt oppdatert. Det ser ut til å være en redaksjonell linje at det er situasjonen i Norge som skal beskrives. Likevel, de komparasjoner som gjøres (se for eksempel drøfting av utviklingen av fruktbarhet i Europa i kapitlet om befolk-

ningens utvikling, side 20, gir så mye innsikt at vi kunne ønsket oss mer av dette.

For fragmentert?

En vanlig innvending mot levekårsforskningen har vært at den blir for fragmentert. Dette gjelder også Sosialt utsyn. Enkeltkapitlene konsentrerer seg om "sitt" tema, riktignok med en del henvisninger til andre kapitler der en annen side av samme tema er behandlet. Dermed kan man lett miste helheten av syne.

La oss ta et eksempel. Kapitlet om helse gir en utmerket oversikt over helsetilstanden til den norske befolkning og utviklingen i helse og helsetjenester siden 1980-tallet. Men sammenhengen mellom helse og andre levekår, som for eksempel utdanning og arbeid, er i liten grad tatt opp, og det gjøres ikke noe forsøk på en helhetlig analyse. Noen forsøk er gjort for å overkomme dette problemet. Innledningskapitlet er en samlet oversikt, men mer en oppsummering enn en analyse av sammenhengen mellom de ulike levekårskomponentene.

Det er lenge siden man påviste den velkjente "Matteus-effekten", det vil si at de som har mye skal få mer, og omvendt. Det er som kjent bedre å være ung, rik og vakker enn gammel, fattig og stygg. Vi savner derfor et samlende kapittel som ved hjelp av multivariate analyseteknikker gir et forsøksvis helhetsbilde av levekår i den norske befolkning og utviklingen av dette over tid. Kan det for eksempel identifiseres grupper med jevnt over dårlige levekår og omvendt – kan det identifiseres grupper med svært gode levekår? Hvordan er utviklingen over tid med hensyn til dette?

Skal SSB analysere eller beskrive?

Kanskje er dette et urimelig krav å stille til Sosialt utsyn og SSB. Det SSB nå gir oss, er et Sosialt utsyn som regelmessig publiserer statistikk og gjør data tilgjengelige, slik at andre kan få oppdatert informasjon og foreta de helhetlige analyser vi savner. Vårt savn gjenspeiler nok situasjonen innenfor samfunnsfagene vel så mye som SSBs manglende evne til helhetlig analyse. Og er en helhetlig analyse en oppgave for Sosialt utsyn?

Likefullt: Fragmentert levekårsanalyse kan gi ansatser til et bilde av det norske samfunn som mer konfliktfritt enn man hadde fått fram ved et mer helhetlig perspektiv. Kanskje.

Idylliserende?

Er alt vel i Norge? Noen kapitler kan lett leses slik – og ikke helt uten grunn. Selv i kapitler om sosialhjelp, sosial omsorg og trygd kan en lett bli sittende igjen med et slikt inntrykk. I en del sammenhenger blir situasjonen på feltet beskrevet like mye ved sine politiske intensjoner som ved politikkenes virkninger, enn si manglende eller utilsiktede virkninger. Det er god analyse å konfrontere idealer med realiteter, men dette er ikke alltid like enkelt. Særlig er dette tydelig på områder hvor det relativt nylig har skjedd store reformer, som for eksempel innenfor utdanningssystemet, og hvor det mangler data om konsekvensene av slike reformer.

Sosialt utsyn 2000 er en type publikasjon hvor det er lett å komme med gode forslag til forbedringer: flere referanser, mer komparasjon, mer helhet og klarere tale om negative trekk ved samfunnsutviklingen. Vi har imidlertid hatt stort utbytte

av Sosialt utsyn, både denne og tidligere utgaver, som en omfattende, nøktern og faktabasert beskrivelse av det norske samfunnet.

Mersmak

Publikasjonen er et viktig oppslagsverk, som bør brukes mer. Det er befriende å slippe synsing. Publikasjonen gir bakgrunn for mange av dagens øyeblikksbilder. Og den gir mersmak – vedleggene gir leseren anledning til å gå mer i dybden på enkelte forhold. I hvert kapittel oppgis datakildene kapitlet er basert på, slik at leserne kan vite hvilke data de skal søke etter dersom de ønsker å gå videre til SSBs hjemmesider. Og et av vedleggene bakerst inneholder et kort avsnitt om hvordan man kan finne fram i statistikk om levekår og finne fram til SSBs publikasjoner og hjemmesider.

Så til våre spørsmål – har leseren gjettest svarene? Ja, innvandringen påvirker alderssammensetningen i befolkningen. Ja, det er en sammenheng mellom flyttestrømmer og økonomiske konjunkturer, og de som vil vite mer om dette kan bla opp i befolkningskapitlet i Sosialt utsyn 2000.

Gunn Elisabeth Birkelund

er professor ved Universitetet i Oslo, Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi.

John Eriksen

er seniorforsker ved Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA).